

Ks. ZBIGNIEW P CIESZKOWSKI

Cywilizacyjny kontekst uprawiania teologii dzisiaj

Przepowiadanie Ewangelii oraz zaangażowanie Kościoła dzisiaj w dużej mierze uwarunkowane są zmianami cywilizacyjnymi zachodzącymi we współczesnym świecie. Teologia stawia sobie jako jedno z głównych zadań wychodzenie naprzeciw wymogom, jakie stawia przepowiadanie i zaangażowanie Kościoła. Koncentruje ona, bowiem swoje rozważania zarówno wokół pytania: co należy głosić? (por. teologia systematyczna) jak również wokół pytania: jak należy głosić? (por. teologia praktyczna). Dobra Nowina stanowi przedmiot kościelnej misji przepowiadania, w której centrum stanowi Osoba Jezusa Chrystusa, natomiast zaangażowanie Kościoła koncentruje się wokół zbawienia w Chrystusie i przez Chrystusa. Sobór Watykański II określając miejsce i rolę teologii w kościelnej misji przepowiadania i zaangażowania wyprowadza postulat właściwego jej uprawiania: zachęcając teologów, ażeby „przy zachowaniu metod i wymogów właściwych nauce teologicznej wciąż szukali coraz to bardziej odpowiedniego sposobu podawania doktryny ludziom sobie współczesnym; bo czym innym jest sam depozyt wiary, czyli jej prawdy, a czym innym sposób wyrażania przy zachowaniu jednak tego samego sensu i znaczenia”¹

Szczególnym kontekstem zarówno dla przepowiadania jak i dla zaangażowania Kościoła a tym samym i dla teologii są szeroko rozumiane problemy cywilizacyjne, które są jednocześnie problemami człowieka współczesnego, bowiem „człowiek jest drogą Kościoła” a co za tym idzie teologia ma coraz bardziej stawać „bliższa życiu”

1. PRZEMIANY CYWILIZACYJNE WSPÓŁCZESNEGO ŚWIATA.

Zmiany cywilizacyjne to przede wszystkim procesy zachodzące w mniejszej lub większej społeczności a dotyczące stanu rozwoju samego społeczeństwa i uwzględniające historyczne uwarunkowania, stopień opanowania przyrody przez człowieka, środki, jakimi dysponuje człowiek

¹ KDK, 62.

itp.²; zmiany dotyczące stanu kultury materialnej (por. postęp techniczny)³ a także kultury duchowej (por. poziom nauki, sztuki itp.)⁴

Współczesną cywilizację – niemal od połowy XVIII w. cechuje **industrializacja**, w której centralną rolę odgrywają: przemysł, technika, technologia⁵ Często stopień industrializacji decyduje o podziale świata na kraje bardziej lub mniej rozwinięte, czyli mniej lub bardziej cywilizowane. Podział ten niemal w ogóle nie uwzględnia a niekiedy i nie bierze pod uwagę poziomu rozwoju kulturowego czy religijnego. W wyniku podziału świata pod względem industrialnym pojawił się problem rosnącej przepaści pomiędzy krajami bogatymi (tzw. bogata Północ) a biednymi (tzw. biedne Południe).

Ludzkość nigdy dotąd nie była tak **drastycznie podzielona** na mniejszość bogatych i na większość ubogich, o czym często decyduje stopień gromadzenia, posiadania i używania dóbr materialnych (por. dominacja „cywilizacji konsumpcji). Różnice pomiędzy Północą a Południem wzmocnione są problemami natury demograficznej⁶ oraz polityczno-gospodarczej. Głód we współczesnym świecie nie jest wynikiem braku żywności, lecz złego jej podziału i marnotrawstwa.

Problemem świata nie jest dzisiaj przeludnienie, ale **nieproporcjonalny rozwój** gospodarczy, polityczny i kulturowy.. Ten nieproporcjonalny rozwój tworzy obszary licznych patologii cywilizacyjnych takie jak :bezrobocie, które oznacza „przesunięcie zasobów pracy ze sfery wytwarzania do sfery bierności zawodowej”⁷; zagrożenie środowiska naturalnego, które jest wynikiem wzrostu demograficznego a co za tym idzie nagłego wzrostu konsumpcji przez co nasilają się takie zjawiska jak przestępczość, terroryzm, mafia,, narkomania, dewiacje seksualne, prostytutka,, alkoholizm, rodzina dysfunkcyjna⁸ Specyficznym obszarem zjawisk patologicznych są liczne konflikty świata współczesnego mające swoje podłoże w sprzecznych interesach mniejszych lub większych grup ludzi o zabarwieniu etnicznym, językowym, kulturowym, religijnym, społeczno-ekonomicznym czy politycznym⁹

² Zob. A. Pi s k o z u b , *Elementy nauki o cywilizacji*, Gdańsk 1992.

³ Zob. M. O k ó l s k i , J. Pjestka, *Ludność i gospodarka świata*, Warszawa 1978.

⁴ Zob. H. C a r r i e r , *Ewangelia i kultury. Od Leona XIII do Jana Pawła II*, Rzym-Warszawa 1990.

⁵ Zob. N. P o s t m a n , *Technopol. Tryumf techniki nad kulturą*, Warszawa 1995.

⁶ Zob. J. Z. H o l z e r , *Sytuacja demograficzna świata i Polski*, Warszawa 1994.

⁷ Zob. U. Ś w i ę t o c h o w s k a , J. L e s k a - Ś l ę z a k , *Przemiany cywilizacji współczesnej*, Toruń 1999, s.134.

⁸ Por. j.w., s.137-169.

⁹ Por. j.w., s.170-174.

2. POSTRZEGANIE I OCENA CYWILIZACJI WSPÓŁCZESNEJ PRZEZ KOŚCIÓŁ.

Kościół od czasu Soboru Watykańskiego II jest coraz bardziej świadomy problemów świata współczesnego. Świadomość tych problemów Kościół buduje na badaniu znaków czasu i wyjaśnianiu ich w świetle Ewangelii¹⁰ Niezbędną pomocą Kościołowi zarówno co do formułowania kryteriów samych znaków czasu jak i sposobów ich rozeznawania służy **kairologia** (gr. καιρός czas)¹¹ Odkrywając i analizując znaki czasu Kościół traktuje je jako wyzwanie dla swej misji ewangelizacyjnej w świecie i wobec świata.

Skuteczność misji ewangelizacyjnej domaga się nie tylko świadomości zamysłu Bożego jako fundamentalnego imperatywu dla Kościoła, ale także odkrywania jak i wypracowania metod oddziaływania samego Kościoła na poszczególne stawiane mu wyzwania przez świat współczesny¹² Nieocenioną pomocą w tym względzie może okazać się teologiczna dyscyplina a mianowicie **prakseologia** (łac. „praxis” - działanie, ćwiczenie, jednolita praktyka, zwyczaj, postępowanie). Stawia ona sobie bowiem za cel ustalenie konkretnych planów, środków i metod działania, które mogą służyć pomocą zarówno Kościołowi jako całości jak i organizacji lokalnego Kościoła - diecezji.

Kościół współczesny swój stopień świadomości problemów świata odsłonił w soborowej Konstytucji duszpasterskiej o Kościele w świecie współczesnym „Gaudium et spes” Świadomość ta dotyczy zarówno samego rozumienia określenia „świat współczesny”¹³ jak i charakterystyki konkretnych problemów postrzeganych z punktu widzenia zasadniczej misji Kościoła a więc z jednej strony znaczenia dokonujących się przemian dla życia społecznego i ich skutkami dla życia politycznego, natomiast z drugiej strony wpływu tychże zmian na sytuację poszczególnego człowieka jako osoby ludzkiej.

W dużej mierze sytuację człowieka współczesnego **kształtuje nowy obraz historii świata** charakteryzujący się szybkimi zmianami zataczającymi kręgi już nie tylko „mniejszych lub większych regionów czy też obszarów ludzkich, ale wręcz w coraz szybszym tempie rozprzestrzeniających się na cały świat, co niewątpliwie niesie ze sobą

¹⁰ Por. KDK, 4.

¹¹ Por. A. Janowski, *Znaki czasu w Piśmie św.*, AK 62(1970) s. 7-18.

¹² Por. A.L. Szafranski, *Kairologia. Zarys nauki o Kościele w świecie współczesnym*, Lublin 1990.

¹³ Por. Cz. Bartnik, *Soborowe „określenie” świata*, AK 67 (1975) s. 331-341.

ogromne szanse i możliwości, ale także poważne trudności i zagrożenia¹⁴ Znamiennym rysem teologii posoborowej pozostaje teologiczna refleksja nad historią, (tj. **teologia historii**) która pomaga Kościołowi zrozumieć „sądy i pragnienia indywidualne i zbiorowe... w odniesieniu do rzeczy jak i do ludzi...również na życie religijne”¹⁵

Jednym z najbardziej palących wyzwań dla Kościoła we współczesnym świecie jest – zdaniem Ojców soborowych – **konieczność określenia sytuacji człowieka w dzisiejszym świecie**. Kluczową płaszczyzną nakreślenia sytuacji człowieka w świecie dzisiaj pozostaje: płaszczyzna godności osoby ludzkiej. Punktem wyjścia wszelkiej refleksji na temat godności osoby ludzkiej pozostaje **obraz Boży** jako wyraz zamysłu stwórczego, w którym zakorzeniona jest przyrodzona godność każdego człowieka a więc godność jego rozumu i woli¹⁶ Nie da się przeprowadzić dogłębnej teologicznej refleksji nad godnością osoby ludzkiej z pominięciem pierwotnego rozdarcia spowodowanego grzechem¹⁷, czy też pominięciem możliwości odmowy przez człowieka dialogu z Bogiem czego wyrazem jest postawa ateizmu¹⁸, czy też z pominięciem odwołania się do Chrystusa, który „przywrócił synom Adama podobieństwo Boże, zniekształcone od czasu pierwszego grzechu”¹⁹, a tym samym podstawowy wymiar godności osoby ludzkiej.

Innym wyznacznikiem określającym sytuację człowieka współczesnego jest **płaszczyzna wspólnoty**, w jakiej żyje i wzrasta człowiek. Sobór Watykański II z naciskiem podkreśla wspólnotowy charakter nie tylko życia człowieka (por. człowiek jako „homo sociale”), ale przede wszystkim wspólnotowy wymiar jego powołania już w zamysle stwórczym Boga²⁰, co tworzy **wzajemnej zależności osoby ludzkiej od społeczeństwa**, w którym żyje i wzrasta²¹ Ta zależność nie przeszkadza w poszanowaniu godności każdego człowieka jako osoby ludzkiej we wspólnocie²² oraz poczuciu samego człowieka konieczności otwarcia, odpowiedzialności oraz uczestnictwa we wspólnocie²³

¹⁴ Por. Ch. Butler, *Teologia Soboru Watykańskiego II*, Paris 1971.

¹⁵ KDK, 4. Zob. również Cz. Bartnik, *Prolegomena do dyskusji nas sensem dziejów*, SF 3 (1979), s. 23-31.

¹⁶ Por. KDK, 15-17.

¹⁷ Por. KDK, 13.

¹⁸ Por. KDK, 19.

¹⁹ Por. KDK, 22.

²⁰ Por. KDK, 24. *Zasadnicze zręby*.

²¹ Por. KDK, 25.

²² Por. KDK, 27-29.

²³ Por. KDK, 30-32.

Jeszcze innym wyznacznikiem powalającym nakreślić sytuację człowieka dzisiaj jest płaszczyzna szeroko pojętej **ludzkiej aktywności**. Zasadniczym kierunkiem aktywności ludzkiej w świecie jest **tworzenie wspólnoty** pracy bytowania, zarządzania potrzebom oraz doskonalenia samego siebie²⁴ z zachowaniem właściwej rzeczom stworzonym autonomii²⁵ oraz z uwzględnieniem zarówno pokusy zburzenia hierarchii wartości czy pomieszania dobra ze złem²⁶, jak i doprowadzenia ludzkiej aktywności do doskonałości w Chrystusie ku nowej ziemi i ku nowemu niebu²⁷

Próbie analizy sytuacji człowieka w dzisiejszym świecie dokonali już sami ojcowie soborowi a po nich zarówno kolejni papieże a przede wszystkim powołana na Soborze Watykańskim II instytucja Synodu biskupów. Wyniki tychże analiz stają inspiracją zarówno dla **teologii rzeczywistości ziemskich** jak i dla **teologii rzeczywistości ludzkich**.

Posoborowe nauczanie Kościoła nawiązuje do zasadniczych tez i postulatów Vaticanum II zarówno w kwestii samego odczytywania jak i oceny problemów cywilizacyjnych świata współczesnego. Podstawowymi problemami posoborowego nauczania i przepowiadania Kościoła są kwestie: samoświadomości Kościoła i jego roli w procesie umacniania pokoju światowego (por. odnowa, dialog)²⁸; solidarny rozwój ludzkości²⁹; obrona świętości życia i sposobu jego przekazywania³⁰; przeświecenie nowych problemów świata światłem Ewangelii³¹; ewangelizacja świata współczesnego³² oraz problem otwarcia człowieka i społeczeństwa na Chrystusa Odkupiciela³³

3. PROBLEMY CYWILIZACYJNE ŚWIATA WYZWANIEM DLA KOŚCIOŁA.

Współczesna misja Kościoła wobec problemów cywilizacyjnych to **aktywna obecność** bez opowiadania się po jakiegokolwiek stronie podziału czy też konfliktu. Aktywna obecność Kościoła stawia przed nim określone zadania: **stać na straży Ewangelii i w jej świetle odczytywanie wyzwań**

²⁴ Por. KDK, 33-35.

²⁵ Por. KDK, 36.

²⁶ Por. KDK, 37.

²⁷ Por. KDK, 38.

²⁸ Por. Paweł VI, Encyklika „*Ecclesiam suam*”, Rzym 1964.

²⁹ Por. Paweł VI, Encyklika „*Populorum progressio*”, Rzym 1967

³⁰ Por. Paweł VI, Encyklika „*Humanae vitae*”, Rzym 1968.

³¹ Por. Paweł VI, List Apostolski „*Octogesima adveniens*”, Rzym 1971.

³² Por. Paweł VI, Adhortacja apostolska „*Evangelii nuntiandi*”, Rzym 1975.

³³ Por. Jan Paweł II, Encyklika „*Redemptor hominis*”, Rzym 1979.

świata, co domaga się jasnego określenia wzajemnego stosunku Kościoła i świata z zachowaniem należynej autonomii zarówno samego świata jak i Kościoła³⁴.

Aktywną obecność Kościoła w świecie cechuje **oferowana pomoc**, jakiej udziela on zarówno poszczególnym ludziom³⁵ jak i samemu społeczeństwu³⁶ mając jednocześnie świadomość doznawanej pomocy od dzisiejszego świata³⁷. Ojcowie soborowi jasno sprecyzowali płaszczyznę aktywności i świadczonej pomocy Kościoła dzisiejszemu światu. Chodzi o pomoc w przywróceniu należynej godności małżeństwu i rodzinie³⁸; zaangażowanie na rzecz autentycznego podnoszenia poziomu kultury³⁹; moralna ocena w świetle Ewangelii sfery życia gospodarczo-społecznego⁴⁰ oraz stosunkowanie się do problemów wspólnoty politycznej⁴¹ oraz umacniania pokoju i postępu narodów⁴².

Celem misji Kościoła wobec problemów cywilizacyjnych współczesnego świata jest **wnoszenie Dobrej Nowiny**, czyli radości (gaudium) i nadziei (spes) poprzez wzywanie do nawrócenia, pojednania i naśladowania Chrystusa, który stanowi centrum historii świata i człowieka, dlatego – zdaniem Jana Pawła II – należy „rozpocząć na nowo od Chrystusa z całym rozmachem Pięćdziesiątnicy, z odnowionym entuzjazmem... przede wszystkim w codziennym dążeniu do świętości, przyjmując postawę modlitwy, wsłuchując się w Jego słowo...aby świadczyć o Jego miłości”⁴³.

4. TEOLOGIA W SŁUŻBIE WYZWAŃ CYWILIZACYJNYCH STAWIANYCH KOŚCIOŁOWI.

Teologia katolicka jest refleksją Kościoła, w Kościele i dla Kościoła. Nie może więc być mowy o teologii prawdziwej, autentycznej i wiarygodnej bez powiązania jej 1-2).” z istotą samego Kościoła oraz i misją ewangelizacyjną.. Zasadniczym problemem tak rozumianej teologii jest **służenie tzw. terażniejszości Kościoła**. Dlaczego? Przeszłość Kościoła,

³⁴ Por. KDK, 40.

³⁵ Por. KDK, 41.

³⁶ Por. KDK, 42.

³⁷ Por. KDK, 44.

³⁸ Por. KDK, 47-52.

³⁹ Por. KDK, 53-62.

⁴⁰ Por. KDK, 63-72.

⁴¹ Por. KDK, 73-76.

⁴² Por. KDK, 77-90.

⁴³ Jan Paweł II, *Kontemplacja Jezusa warunkiem skutecznego głoszenia Ewangelii. Orędzie na Światowy Dzień Misyjny 2001 roku*, Watykan 2001, s. 8.

czyli czasy minione mogą stanowić przedmiot refleksji przede wszystkim historyków (i to nie tylko historyków Kościoła), natomiast teologów o tyle, o ile stoją oni przed koniecznością odkrywania historycznych uwarunkowań rozumienia i wyjaśniania poszczególnych prawd wiary głoszonych przez Kościół zgodnie z nakazem misyjnym Chrystusa a także podejmowanych przez Kościół w przeszłości wyzwań historii i świata. Zatem teologia w tym wypadku stoi przed koniecznością dokonania obrachunku z kondycją świadomości prawd wiary w minionych epokach w celu wyciągnięcia wniosków z tego, by nie było nawrotów do wszystkiego, co zgubne dla myślenia a nade wszystko chrześcijańskiego postępowania i świadectwa wiary. Chodzi o **unikanie powielania** wcześniej już zaistniałych **błędów, herezji** czy też **tragicznej praktyki** (tj. antyświadectwa)⁴⁴

W teologicznej refleksji Kościoła), „musi znaleźć miejsce **to wszystko, czego dotychczas nie zauważono, co przemilczano** lub, z czym w przeszłości kolaborowano jako tematem zastępczym lub wykraczającym poza ramy kościelnej refleksji. Teologia współczesna ma swój wymiar także historyczny. Jest poniekąd teologią historyczną, dlatego ma prawo i obowiązek sięgania do przeszłości tej dalszej i tej bliższej.

Przedmiotem rozważań teologicznych w ramach Kościoła ma być przede wszystkim jego **"teraźniejszość"** **zarówno samego Kościoła jak i świata**. W każdej epoce Kościół „posiada specyficzne oblicze i problemy teraźniejszości, co stanowiło przedmiot refleksji teologicznej.

Człowiek i świat stają się w każdej epoce **wyzwaniem dla Kościoła** a co za tym idzie i **wyzwaniem dla teologii**. Od Kościoła domaga się profetycznego oglądu rzeczywistości, natomiast przed teologią stoi pilne zadanie właściwej interpretacji znaków czasu w świetle Objawienia jak i szukanie właściwych dróg wychodzenia naprzeciw tym wyzwaniom z Ewangelią ku człowiekowi i ku światu.

⁴⁴ Problem ten wyraźnie akcentuje Jan Paweł II w Liście Apostolskim „*Tertio millennio adveniente*”, 34-36.